

надавати працівникам, які мають певний стаж роботи в прокуратурі, судах, адвокатурі та за своїми професійними здібностями можуть забезпечити даний напрямок роботи [6].

Таким чином, під функціями юридичних підрозділів органів внутрішніх справ слід розуміти основні напрямки чи види необхідної діяльності, які обумовлені об'єктивними потребами громадського життя і відбивають їх сутність та соціальне призначення. Визначення функцій мало на меті виявлення відносно самостійних ділянок діяльності юридичних підрозділів міліції. Варто також зазначити, що на теперішній час, незважаючи на усі прийнятні нормативні акти, підрозділи юридичної служби органів внутрішніх справ не у повному обсязі виконують покладені на них функції. Зважаючи на недостатню розробленість в науці питань діяльності юридичних служб органів внутрішніх справ, вважаємо за необхідне подальше дослідження у цьому напрямку.

Список літератури: 1. Закон України «Про державну таємницю» // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93. 2. Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів: Указ Президента України від 11 грудня 2001 р. № 1207/2001 // Офіційний вісник України. 2001. № 50. Ст. 2231. 3. Про Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади, державного підприємства, установи, організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 27 серпня 1995 року № 690 // ЗПУ України. 1996. № 1. Ст.20. 4. Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2001 р. № 1693 // Офіційний вісник України. 2001. № 51. Ст. 2298. 5. Про затвердження Положення про управління правового забезпечення: Наказ МВС України від 11 січня 1996 р. № 14. 6. Про заходи щодо поліпшення юридичного забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, вищих навчальних закладів і внутрішніх військ МВС України: Наказ МВС України від 20 вересня 2003 р. № 1082. 7. Про затвердження Типового положення про підрозділи юридичного забезпечення органів внутрішніх справ України: Наказ МВС України від 31 жовтня 2003 р. № 1351. 8. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Х., 1998.

Надійшла до редколегії 22.04.05

М.М. Новікова

ЮРИДИЧНИЙ КОМПРОМІС У МЕХАНІЗМІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Протягом тисячоліть люди звертали увагу на руйнівні процеси, що виникали при соціальному спілкуванні різних етнічних груп, народностей, націй, класів, які вели боротьбу за своє існування та визнання пріоритету загальнолюдських цінностей на регіональному, державному та світовому рівні. Вони усвідомлювали необхідність створення компромісних відносин як засобів стабілізації світового суспільства та подальшого його розвитку в економічній, політичній, соціальній, правовій та культурній сферах своєї життєдіяльності.

Становленню соціального компромісу історично сприяло виникнення держави і права. Це знайшло своє відображення у відповідних принципах, формах і функціях, як способу удосконалення державно-правового механізму

му. Відповідно утворювалися регулятивно-договірні, погоджувальні відносини в соціумі. Вважаємо, що такі історично усталені компромісні відносини, ґрунтуючись на договірних принципах, дозволяли і дозволяють підтримувати баланс інтересів окремих індивідів, груп населення і держави, зберігаючи психоемоційну стабільність та юридичну єдність їх учасників.

Юридична рівність сторін компромісних відносин виходить з історично народженого суспільного договору, який був предметом дослідження багатьох філософів минулого (Т.Гобс, Дж.Локк, Ж.-Ж. Русо, І.Кант, інші) [1, с.109–130]. Це дозволило соціальному компромісу набути нормативно-правового статусу і виступити формою прояву об'єктивного права. Яскравим прикладом історичного прояву юридичного компромісу було існування Магдебурзького права, що виникло у XIII ст. та за яким у вільних містах функціонували органи міського самоврядування, суду, купецьких об'єднань, цехів, регулювалися питання торгівлі, опіки, спадщини, визначалися покарання за правопорушення [2, с.52].

Науковці підкреслюють, що ідеї компромісу сприяють синергетиці суспільних відносин та стабілізації громадянського суспільства, розповсюдженню демократії, зміцненню законності та правопорядку, упорядкуванню різноманітних сфер людської життєдіяльності – соціально-економічної, політико-правової, культурної, наукової, демографічної тощо [3, 4, 5].

Ідеї правового компромісу знайшли своє відображення в працях правників різних країн світу (Р. Давид, К. Жофре-Спінозі, Х.Алікперов, М. Зейналов, К.Курбанова). В юридичній доктрині України правовий компроміс в значній мірі є рецепцією кримінального права радянських часів, який зазнав прогресивних надбань завдяки дослідженням в галузі кримінального права таких вчених, як: О.В.Перепада, Б.А. Толчинський, В.М. Тертишник, Г.О. Усатий, В.М. Хомич та інших. На рівні ж теоретичного узагальнення практичного досвіду компромісно-правового регулювання проблеми удосконалення правового механізму шляхом впровадження юридичного компромісу ще не знайшли свого відображення [5]. В контексті зазначеної проблеми нами зроблена спроба дослідити юридичний компроміс як засаду оптимізації механізму правового регулювання.

Перш за все, залишається невизначеною сутність поняття «юридичний компроміс», принципи і механізм його дії у межах права, сфери використання, значення щодо удосконалення процесів функціонування механізму правового регулювання. Теоретична необґрунтованість феномена юридичного компромісу тягне за собою виникнення певних протиріч між існуючим механізмом правового регулювання та вимогами щодо нього з боку суспільства та держави. Це викликає гостру необхідність досконалого вивчення сутності юридичного компромісу, можливостей його застосування у межах механізму правового регулювання (МПР) з метою стабілізації правовідносин та зміцнення демократії, особливо у країнах пострадянського простору.

На наш погляд, загальнотеоретичне вирішення проблеми юридичного компромісу надасть можливість оптимізувати механізм правового регулювання за рахунок попередження юридичними нормами потенційних соціальних про-

тирiч, конфлiктiв з метою завчасного їх усунення. Вирiшення iснуючих розбiжностей залишається сферою домовленостi учасникiв, а коли це неможливо – сферою органiв влади, що розглядають спори, головним чином судiв.

Аналіз літературних джерел дозволяє представити юридичний компроміс універсальним правовим явищем, яке відображає сутність права і в його межах виступає принципом, а в механізмі правового регулювання – правовим засобом, що охоплює інформаційно-психологічні, стимулюючі способи впливу на свідомість суб'єкта права, сприяючим прискоренню процесу перетворення необхідної правової можливості в правову дійсність, гарантуючим з боку держави вибір суб'єктом варіанту праводіючої поведінки у вигляді поступки, що забезпечує правомобільність МПР та гармонізацію суспільних відносин.

За ствердженням вчених, механізм правового регулювання є більш досконало вивченим з точки зору сутності та значущості його структурних компонентів, а не динаміки, гнучкості, процесу функціонування, що знаходить своє відображення навіть у формулюваннях визначень його сутності. Наприклад: МПР «це сукупність правових засобів, за допомогою яких поведінка суб'єкта суспільних відносин призводиться у відповідність до вимог і дозволів, що містяться у нормах права» [6, с.220].

С.С.Алексєєв називає МПР системою правових засобів, за допомогою яких забезпечується результативність правового впливу на суспільні відносини [7, 9]. Ми погоджуємося з тим, «що термін «механізм» розуміється... як спосіб функціонування, система засобів впливу. Механізм правового регулювання виражає дієву сторону суспільних відносин» [8, с.439]. Тобто, засіб розглядається вченими в межах способу.

Аналіз цих та інших визначень показує на спорідненість у розумінні вченими понять «засіб» та «спосіб». Так, одні автори називають МПР способом, інші – засобом врегулювання суспільних відносин.

Тож, при розумінні сутності механізму правового регулювання слід мати на увазі систему доцільно організованих правових засобів, що базується на стимулюючих та імперативних способах впливу на свідомість особи як суб'єкта права, що спрямована на подолання суб'єктом права перешкод, які стоять на шляху задоволення його законних інтересів та перетворення необхідної правової можливості в правову дійсність. Вважаємо, що такий акцент на сутності МПР в значній мірі відображає його процесуальну характеристику регулювання суспільних відносин на підставі функціонування, руху, динаміки. Тому висвітлюється і проблема пошуку шляхів, засад, що можуть оптимізувати правомобільність МПР.

Під терміном «правомобільність» розуміється ознака динамічності та рухомості процесу функціонування МПР, що забезпечує більш швидке досягнення кінцевого позитивного результату – реалізації правової поведінки особи як суб'єкта права на основі максималізації якості гнучкості та прискорення процесу функціонування МПР.

За нашим переконанням, юридичний компроміс як явище об'єктивної реальності має значні резерви, потужний потенціал, вивчення та використання

закономірностей якого у межах МПР та в цілому в праві допоможе сприяти гармонізації суспільних відносин, посилювати швидкість та якість здійснення правового вчинку на основі поступки.

Це підтверджується проведенням Національним університетом внутрішніх справ науковим дослідженням щодо використання способів урегулювання різних видів конфліктів працівниками органів внутрішніх справ. Так, при аналізі даних, одержаних І.В.Вашенко, було з'ясовано, що працівники ОВС використовують наступні способи врегулювання конфліктних ситуацій: мінімізація взаємодій з опонентом; одностороннє поступлення не в головному, уникнення активних дій у конфлікті, силовий варіант, компроміс [9]. Цікавим є те, що у осіб, які проходили службу в ОВС строком від 5 до 10 років, з цих п'яти способів вирішення конфлікту домінує компроміс (62,5%); однак при досягненні строку служби та набуття фаху більше 10 років, за твердженням автора, застосування компромісу знижується до 13%, а конфлікт усувається прогнозованим природним шляхом [9, с.132–133].

Спираючись на вищевикладене, вважаємо, що компромісу як способу регулювання конфліктних ситуацій необхідно серйозно навчатися на всіх рівнях правової взаємодії суб'єктів права та особливо під час опанування юридичним фахом. Тоді ключовим засобом в системі МПР при вирішенні будь-яких конфліктів стане юридичний компроміс.

Вивчення сутності явища правового компромісу в межах МПР спонукає до деталізації поняття «компроміс» як суспільного явища. В перекладі з лат. «компроміс» визначається як згода «між представниками різних інтересів на підставі взаємних поступок» [10, с.196]. Компроміс вважається дієвим засобом «досягнення іноді по частинах того, що є недосяжним одразу» [10, с.161–162].

Тлумачення слова «компроміс» надає можливість усвідомити значення основних функцій цього явища, які є корисними при юридизації компромісу як засобу правового впливу на суб'єктів права для підтримання балансу їх інтересів. Серед зазначених можна виділити функцію підтримання балансу інтересів у правовідносинах суб'єктів з протилежними поглядами та неадекватними можливостями (домовленості в межах юридичних норм) у МПР; функцію правомобільності, як компромісну оптимізацію МПР при умові юридичного закріплення вибору варіантів правової поведінки; функцію договірної поступки зі зниженням рівня психологічної напруги суб'єктів права; функцію подальшої перспективи розвитку партнерських відносин.

До структурних елементів юридичного компромісу, що знаходяться між собою у взаємозв'язку і послідовному логічному закріпленні, можна віднести: наявність ініціатора компромісної угоди; визначення предмета компромісної угоди; визначення критерію моменту, коли подальша непоступливість, відмова від взаємного обговорення варіантів виходу із ситуації, веде до значних втрат; психологічна та інтелектуальна готовність до юридичного співробітництва по нейтралізації актуальної чи потенційної конфліктної ситуації; добровільність згоди на компромісне рішення; підготовка до компромісного рішення, визначення суті розбіжностей в поглядах, реалізація відкритого продуктивного обміну думками стосовно взаємовигідних варіантів поступок;

обговорення змісту поступок; з'ясування сутності позитивних і негативних аспектів угоди, їх наслідків; усвідомлення моменту досягнення певної домовленості про компромісну угоду; самостійне прийняття рішення щодо сутності поступок забезпечення умов неможливості ухилитися від умов згоди: забезпечення відсутності тиску на суб'єкта права з зовнішнього середовища; домовленість про документальне оформлення компромісної угоди; реалізація компромісної угоди в реальній дійсності; отримання позитивних наслідків у вигляді більшої частки інтересу та позитивного морального і психологічного стану.

З точки зору досліджуваної проблеми, корисно розглядати юридичний компроміс як стимулюючий правовий засіб впливу в межах МПР на утворення погоджувально-договірних відносин. Це ми вважаємо доцільним, тому що інформаційний аспект «не можна відірвати від психологічного, оскільки право, як знакова система здатна регулювати поведінку тільки тоді, коли адресована інформація сприйнята свідомістю особи і трансформувалася в мотив діяльності. Призначення різних правових засобів як раз і міститься в тому, щоб інформувати суб'єктів про можливість вибору варіантів поведінки в рамках права, впливати на їх інтереси в певному напрямку, схилити до того чи іншого вчинку» [11, с.634]. Формально-юридичним критерієм виступає характер впливу правового засобу чи їх сукупності на правову поведінку особи.

Вважається, що стимулюючий вплив правових засобів повинен забезпечуватися такими умовами: добровільність в організації особистої соціально-доцільної правової поведінки; відсутність примусу, сили, тиску з зовнішнього соціально-правового середовища; свобода вибору варіанту правової поведінки; особиста зацікавленість [11, с.637].

Це підтверджується співставленням процесуально-структурних елементів компромісу, що визначені вище, з ознаками реалізації правових стимулів [11, с.638]. По-перше, це зв'язок з умовами, що сприяють здійсненню особистих інтересів суб'єкта права; ці сприятливі умови матеріалізуються у обіцянні чи наданні особисто значущих цінностей, чи у відміні (або зниженні) міри позбавлення цінностей. Ця ознака безумовно відповідає природі компромісу, оскільки компроміс як юридичний засіб повинен передбачати наявність не лише інтересу, а й особистої ініціативи, психологічної та інтелектуальної готовності суб'єктів приймати участь у вирішенні питань та визначенні змісту поступки та згоди.

Другою ознакою виступає доступність інформації про поширений обсяг можливостей, свободи дії, де в якості прояву форм правових стимулів фігурують об'єктивні права, законні інтереси, пільги, заохочення тощо. Ця ознака реалізації юридичного стимулу також співпадає з визначеними нами процесуальне структурними елементами компромісу. А саме усвідомленням про наявність різних варіантів правової поведінки при визначенні сутності поступки і, в цілому, угоди: це – усвідомлення про різні наслідки компромісної угоди – позитивні та негативні; це – особиста участь в процесі визначення сутності поступок, визначення певних розбіжностей в поглядах, обмін думками тощо. До третьої ознаки доцільно віднести виникнення позитивної

правової мотивації реалізації правових стимулів. Знову-таки, правова компромісна угода на основі певних обумовлених поступок тягне за собою психологічний стан задоволення, що позитивно впливатиме на формування та закріплення соціально доцільної правової поведінки.

Четвертою ознакою є передбачення підвищеної особистої активності, спрямованої на досягнення правової компромісної угоди з використанням поступки. В принципі це не можливо поза реальним проявом зазначеної правової активності; елементів власної правової культури суб'єктів; особистої ініціативи та ініціатора-лідера, який впливає на ситуацію; сумісного визначення предмета угоди; участі в обговоренні варіантів можливої правової поведінки; інтелектуального аналізу можливих негативних та позитивних наслідків компромісної угоди та поступок, що будуть взаємовигідними: реалізації досягнутої компромісної угоди на практиці тощо. Тож, логічно, що саме ці процесуально-структурні елементи компромісу сприятимуть виникненню тенденції перетворення необхідної правової можливості у правову дійсність, усвідомленню з боку суб'єкта права необхідності обрання варіанту правового вчинку.

П'ятою ознакою виступає спрямованість на упорядкування, суттєве поліпшення суспільних відносин, оптимізацію та розвиток суспільних зв'язків. Юридичний компроміс дозволяє досягнути психологічного стану задоволення від достатньо швидкого та продуктивного, з найменшими витратами особисто значущого інтересу, отримання значної частини цінності, що гармонійно стабілізує відносини суб'єкта права з іншими суб'єктами та їх інтересам, сприяє зміцненню суспільних відносин.

Розглянута відповідність процесуально-структурних елементів явища юридичного компромісу основним ознакам реалізації правових стимулів, що надає можливість нам розглядати його не лише, як один із універсальних елементів, але й як елемент стимулюючого характеру.

Введення до механізму правового регулювання юридичного компромісу передбачає: зниження психологічної напруги суб'єкта у правовому полі та поліпшення його позитивного енергетичного потенціалу щодо подолання перешкод на підставі оптимізації вмотивованої праводоцільної поведінки за прийняттям поступки; прискорення реагування суб'єкта права на вимоги компромісних норм, що забезпечує правомобільність МПР; стабілізація і гармонізація суспільних відносин за допомогою МПР на підставі підняття рівня довіри до дієздатних громадян з боку держави як суб'єктів права, надання їм права вибору варіантів правової поведінки, свободи вибору, що сприятиме тенденції перетворення необхідної правової можливості в правову дійсність; сприяння підвищенню рівня цивілізованості країни на основі гармонізації суспільних відносин.

Список літератури : 1. Теория государства и права: Хрестоматия: В 2 т. / Авт.сост. В.В.Лазарев. С.В.Липень. М., 2001. Т. 1. 2. Правознавство / За ред. М. Настюка. 2-ге вид. Львів, 1995. 3. Аликперов Х.Д. Преступность и компромисс. Баку, 1992. 4. Усатий Г.О. Компромис як засіб вирішення кримінально-правового конфлікту: Дис.канд. юрид. наук/ Національна академія внутрішніх справ України. К.,1999. 5. Погрібний І.М., Новікова М.М., Природно-правовий компроміс у суспіль-

стві як основа становлення громадянства в Україні // Права і свобода людини та громадянина: адміністративно-правові способи захисту: Зб-к мат-в. конф. Херсон, 2004. 6. Загальна теорія держави і права / За ред. В.В. Копейчикова. К., 1998. 7. Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. II. М., 1982. 8. Общая теория государства и права. Академический курс в 2-х томах / Под ред. проф. М.Н. Марченко. Т.2. Теория права. М., 1998. 9. Ващенко І.В. Конфлікти: сучасний стан, проблеми та напрямки їх вирішення в органах внутрішніх справ / Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2002. 10. Політичний енциклопедичний словник: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів. К., 1997. 11. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. М., 1997.

Надійшла до редколегії 24.04.05

В.Г. Уваров

ПРОБЛЕМА СИСТЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Теорія кримінального процесу, на думку одних авторів – це провадження, рух кримінальної справи, процедура тобто перехід від однієї стадії до іншої [1, с.10]. На думку інших, процес це визначена, строго послідовна кримінально-процесуальна діяльність правоохоронних органів, яка зв'язана в систему процесуальних правовідносин [2, с.28].

Наукове поняття кримінального процесу базується на найбільш значимих його ознаках, за якими можна судити про сутність кримінального процесу.

На нашу думку, кримінальний процес необхідно розглядати, виходячи з функціонального напрямку діяльності суб'єктів процесу, що здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, зв'язану з встановленням істини у справі. Кримінально-процесуальна діяльність повинна охоплювати урегульовані нормами права кримінально-процесуальні правовідносини, а також строго визначене коло учасників. Процесуальні права й обов'язки, механізм їх реалізації у кримінальному процесі регламентовано законодавством.

Якщо розглядати кримінальний процес з іншого погляду, то необхідно звернути увагу на систему взаємозалежних правових елементів, що виступають певною цілісністю. Між елементами процесуальної системи існують певні правові зв'язки. Кожен окремо узятий елемент взаємозалежний й охоплюється не простою сумою властивостей, а визначається наявністю специфічного зв'язку і відносинами між елементами. В.Н. Садовський вважає, що вони конститууються як інтеграційні властивості системи як цілого [3, с.15].

Теорія кримінального процесу знає кілька підходів до системи процесу. Перша точка зору розглядає кримінальний процес як провадження досудового слідства та судового розгляду у кримінальній справі. Ю.К. Якимович подав систему кримінального процесу, що складається з декількох форм кримінального судочинства. На його думку, кримінальний процес містить у собі: звичайне провадження, провадження у справах неповнолітніх, провадження у справах про застосування примусових заходів медичного характеру, протокольна форма досудової підготовки матеріалів. Аналізуючи цю